

ԵՐԵՎԱՆԻ ՄԱՅԻՍԻ ԿԵՆՏՐՈՆԻ ԻՏԱՐԻ

ՄԱՅԻՍ

Տարեկան գինը 10 թուրքի կէս ամսական 6 թուրքի
Առանձին համարները 5 կոպէկով:

Թիֆլիսում գրվում են միմյանի խմբագրատան մէջ:

Մեր հասցեն: Тифлисъ, Редакция «Мшакъ»
համ Tiflis, Rédaction «Mschak».
Տէլէֆօն № 253.

Խմբագրութիւնը բաց է առաւօտեան 10—2 ժամ
(բացի կիրակի եւ շաբաթը):

Յայտարարութիւն ընդունվում է ամէն լեզուով:

Յայտարարութիւնների համար վճարում են
խաւքանչիւր տողատեղին 10 կոպէկ.
Տէլէֆօն № 253.

ՀԻՄՆԱԳԻՐ ԳՐԻԳՈՐ ԱՐԵՐՈՒՆԻ

ԲՈՎԱՆԴԱՆՈՒԹԻՒՆ

Բաղաբական տեսութիւն. — ԵՆԻՐՈՒՆ ՏԵՍՈՒՆԻ
ԹԻՒՆ. — Նամակ Գանձակից. — Նամակ Բաղաբա-
նից. — Ներքին լուրեր. — ԱՐՏԱՔԻՆ ՏԵՍՈՒՆԻՆ.
— Նամակ Գարակապետից. — Արտաքին լուրեր. —
ՀԱՅԿԱՅԻՆԵՐ. — ՅԱՅԿԱՅԻՆ ԲՈՎԱՆԴԱՆՈՒԹԻՒՆ.
— ՆԱՄԻՐԱՅԻՆ. — Կաթողիկոսի հայերի հոգևոր վար-
չութիւնը Ռուսաստանում:

ԲԱՆԱԿԱՆ ՏԵՍՈՒՆԻՆ

Բաղաբական շրջաններում համարում են մակերօնական ձգնաժամը թուլացած և յոյս են տածում: որ յուզված մարերը կը սկսեն կամայական հանգստանալ: ձգնա- ժամի թուլանալը առաջ է դառնալ այն հանգամանքից, որ մակերօնացիները և բոլորները այլ ևս չեն կարող ոչ մի ար- տաքին օգնութեան վրայ յոյս դնել և եթէ ցանկանան խիզախ քայլեր անել: պէտք է միայն իրանց ոյժի վրա հիմնեն իրանց գործողութիւնները:

Բաղաբական կառավարութիւնը, նկա- տելով որ ոչ մի դրական հետեւանք չը պէտք է հասնի իր դիրքով, մի և նոր ժա- մանակ տեսաւ, որ հարեան երկիրները ամեն ջանք են գործ են դնում մերձեցալ Թիւրքիային և ծառայեցնել մակերօնական գործերը իրանց օգտին: Յունաստանը սկսեց խօսել թիւրք-յունական դաշնակցու- թեան մասին և աշխատեց թուլացնել բոլ- շարական ազդեցութիւնը Մակերօնիայում: Սերբիան ամեն տեսակ հաւաստագրութիւններ տալով թիւրքերին՝ ջանք գործ դրեց ձեռք բերել թիւրքերի բարեկամականութիւնը դէպի Սերբիան: Նկատելով այդ բոլորը Բաղաբական վճռեց փոխել իր քաղաքակա- նութիւնը. դէպի Թիւրքիան և թիւրք չը տալ, որ հանգամանքների շնորհիւ նա կը լիցանցած մնայ և կորցնէ իր քաղա- քական դիրքը: Բաղաբական թիւրքազգում թէ Թիւրքիայի և թէ սլաւոնների վերա- թերութեամբ: Բաղաբական միջնորդու- թիւնը սկսել է եռանդուն բանակցութիւն- ներ թիւրքաց կառավարութեան հետ և աշխատում է միջնորդի դեր կատարել թիւրքերի և մակերօնացիների մէջ: Այժմ, երբ ապստամբական սուր գոր- ծողութիւնները թողնում են և մակեր- դոնացիները սկսում են լսել եւրոպական

գիւյթածախի խորհուրդները, ծագում է մի հարց, թէ արդեօք շուտով կը մտնու- վին ծրագրված թէֆորմները և արդեօք յուզված երկիրը շուտով կը տեսնէ բարե- կարգ վարչութեան արդիւնները: Եւրոպան անկասկած մեծ վստահու- թիւն չունի Թիւրքիայի բարեկարգական համարութիւնների և հեղինակութեան վրա և նա չէր թող տալ, որ Մակերօնիայի թէֆորմների լինել չը լինել կախված լի- նէր Թիւրքիայից, բայց միջազգային հան- դամանքների շնորհիւ նա չուզեց պատե- ռազմական գործիւն ստեղծել և վճռեց ժամանակաւորապէս հանգստացնելով միա- քերը, ինքնազեղ հարցի վերջնական լու- ծումը աւելի յարմար ժամանակին:

Բաղաբական ջանքերը այժմ ուղղված են դէպի այն, որ կարեն լինի մի քանի հիմ- նական ապահովութիւններ ձեռք բերել մակերօնացիների համար և ազատել նրանց պատիժներից ու զրկանքներից, որոնց նրանք դատապարտված են իբրև խառնակիչներ և ապստամբներ:

ՆԵՐՔԻՆ ՏԵՍՈՒՆԻՆ

ՆԱՄԱԿ ԳԱՆԶԱԿԻՑ

Մայիսի 17-ին

«Մշակ» № 55-ում, նկարագրելով Զարեհի վանքի նախկին ժամանակաւոր կառավարչների գործերը, որոնք Առաքել Բաղրամյանի ապստամբութենէ յետոյ ստանձնելով Զարեհի կառավարչութիւնը, անկերելի շա- հատ սկսեցին իրենց ու զեղծութիւններ էին թող տուել իրանց, յոյս էի լայանել, որ այժման վանահայր Վահան Ժ. վարդապետ Գեորգեանը մի քանի տարի քաղաքակրթութիւն կը կողմէ կա- նուցնէր և որ Զարեհի վանքի վերաբերեալ մեր փարսաւորներին մէջ ու արժանաւորութեամբ կը տանէ Զարեհի վանահայր, պատասխանատու պաշտօնը: Այժմ ես իմ բարդական պարտքն եմ համարում յայտ- նել, որ սա ալ մէկ եմ: Վահան վարդապետը մէկն է մեր այն բազմաթիւ վերաբերմունքից, որոնք գոյութիւն ունեն միմիայն իրանց գրգռելու ու փորձի համար: Ես նրան գովեցի, երբ տեսայ իր նախորդների զեղծութիւնները բանալիս: այժմ պախարակում եմ դատապարտում եմ, տեսնելով նրան Զարեհի կուսական անտաններն աւերելիս, տեսնելով իր

գրգռանքը լցնելիս իմ յորդածում եւ կը շարունակեմ իր փրկ դիւղի հասարակութիւնը, որը գանգաւորում էր վարդապետից նրա վնասակար ընթացքի պատճառով: այժմ տեսնում եմ, որ արդարութիւնը այս դէպքում փրկեցնելիս կողմն է եղել, և ես զուր եմ նրանց կշտամբել ինչպէս վկայում է Գանձակի հոգևոր կառա- վարութեան կողմից նշանակած ջնիշի կազմած արձանագրութիւնը: Վահան վարդապետը իր վստահալարութեան չորս ամսով ընթացքում կտրել է 234 հատ ընկաղներ, 15 հատ ընկա- ղներ քօթիւն (հատ լուսն), 286 հատ լորենի, 194 հատ հացի ու 87 կաղնի: բացի այդ ար- տանվել է անտառից Գետաբէկի գործարանի համար լորենաւորների տախտակ 195 հատ, լու- ռենի տախտակ 295 հատ, համարի չափեր 1742 հատ, մօտ 100 բեռն ածուխ ու մի քանի տանակալ սպէշի փառեկապալ: Այդպիսով մի քանի հազար թուրքու հարստութիւն է դուրս գնացել անտառից, երբ նա դեռ եւս անձեռն- մխել է համարվում, երբ մի հառ ծառ անգամ կտրելու իրաւունք չը կայ, քանի որ Զարեհի կառավարչը թէ և վերջնականապէս տարված է յօգուտ վանքի, բայց պաշտանապէս դեռ նա չէ յանձնված: այդ պէտք է տեղի ունենայ առա- ջիկայ ամառը: Վահան վարդապետը, հետեւելով իր նախորդ բանահայրների օրինակին, որոնց գործունէութիւնից նա անպիսի զայրացած էր երևում ինձ, շահագործում է անաղին կառավար- լը յօգուտ իր ու իրան լիազորութիւն: առաջ- ների գրգռանքի, ենթարկում է նրան գիւյ- տիչ անտեսութեան, անխայ, աւերածութեան, օգտվելով խիստ ու կանոնաւոր կօնորդի բա- ցակալութիւնից:

Պետական անտանների համար գոյութիւն ունի որոշ կազմակերպութիւն ունեցող կառա- վարութիւն, որը բաղկացած է բազմաթիւ պաշտօնականներից, որոնցից մէկը գտնվում է միւսի վերահսկողութեան, կօնորդի տակ: անտանների անընդհատ ենթարկում են մառ- նագետ պաշտօնականների կողմից ընկալելիս: ու այդպիսով պահպանվում է մի կերպ, պա- րտվում է մեծ դժուարութիւններով: Մեր վան- քերի անաղին կառավարչները, ինչպէս են Գանձակի նահանգում գտնվող Գանձակա- րի ու Զարեհի կառավարչները, յանձն- վում են մի անհատի, իրազեկ իրա- տուններով օժտված մի վանահայր, առանց այն էլ մեծ զոհաբերութիւն համարելով իր կողմից հեռաւոր ու վստահաւոր վանքում ապ- թեմական առաջնորդ չընտրվեց Մօզիլէվսկում, և մերձաւոր հոգևոր իշխանութիւնն անցաւ Թիֆլիսի լատին միաբնակների պրէֆէկտի ձեռքը: 1810-ի ուկրաին հրամայված դարա- նոցն էլ չը բացվեց և դրա փոխարէն որոշվեց Վիկտորի համալսարանին կից բանալ «հայ-կա- թօլիկ դաւանութեան ֆակուլտետ»: և իրօք 1832-ին հիմնվեց այդպիսի մի ֆակուլտետ, բայց հազիւ թէ երկար կեանք ունեցած լինի կամ շատերը օգտված լինեն դրանից: Այս մի- ջոցին Կովկասում հայ-կաթօլիկների թիւը գնալով աճում էր, Թիւրքիայից եկած նորա- նոր գաղթականների շնորհիւ: Բացի այն, 200 տանից, որոնց, ինչպէս վերև յիշեցիք, ռուսա- կան կառավարութիւնը գտել էր 1801-ին վերադառնում, 1810-ին գաղթեցին Թիւրքիա- յից 40 տուն, որոնց հետեւեցին 100 տուն եւս 1823-ին եկան էլի ամստեղից 368 տուն: 1829-ին միացան Ախալցխայի և չրջակայքի հայ-կաթ- լիկները: Իսկ 1830-ին տեղի ունեցաւ էրզրու- մի գաղթականութիւնը՝ 600 տանից բաղկա- ցած: Ի նկատի ունենալով հետզհետէ աւելա- ցող այս բազմութիւնը, կառավարութիւնը հարկ համարեց օրէնսդրական կարգով հա- տատել կաթօլիկ հայոց հոգևոր գործերի վար- չական եղանակը և այդ նպատակով 1840-ին պաշտօնական վիճակագրութիւն եղաւ բոլոր կաթօլիկների, որից երեսուց, որ այդ միջոցին Կովկասում ապրում էին 9300 հոգի հայ-կա- թօլիկ և 187 հոգի լատինաձէս: Բայց նրանք չունէին որոշ թեմական կազմակերպութիւն:

րելը, սկսում է ամենայն «արեւելագիտութեամբ» լցնել իր գրգռանքը, անհամալսարան կերպով քան- ղելով ու աւերելով իր խնամքին յանձնած կա- ռուածքը: Նա այդ անում է իր նիւթական ապահովելու համար, որ հնարաւորութիւն ու- նենայ ժամանակով իջմիջմիջ փափկաւորների շարքն անցել, երկանկեմալ այդպիսով, ուտել զիջած հազարները ու աղօթել ազգն ու եկե- կողմն կորստից փրկելու համար... Բանի մեր վանական կառուածները դուրի կը մնան ընդ- հանուր կանոնաւոր կառավարութիւնից (մառ- նագետներից կազմված մեծ մասամբ) ու կօն- տրօլից, նրանք կը շարունակեն քայքայվել, փլանալ, ամայանալ ու վերջն էլ, չը նայած իրանց հարստութեան, հարկերի ապագիւնների ծանրութեան տակ կը կորչեն:

Զարեհի կառուածը մի անպիսի ճոխ հարստ- տութիւն է, որ շատ հազուադէպ մարդու միայն կարող է չը գայթակղել: նրա ազարակն ու արօտատեղիները միայն տարեկան 3000 ռ. չափ եկամուտ են տալիս: Լաւ անտեսութիւնը կա- րող է կրկնապատկել այդ գումարը: Եթէ խելացի կերպով շահագործել անտառը եւս, կառուածը ընդհանուր եկամուտը կարող է հեղաշրջանա- 10000 ռ. հասնել: տարեկան, իսկ եթէ շահա- գործել ոչ-խելացի, այլ գիւյտից կերպով, ինչպէս անվում է այժմ անտառը միայն կարող է տանեակ հազարներ տալ մի տարում, երջանկացնել մի քանի ծայրագոյն ու ոչ ծայ- րագոյն, արժանապատիւ, քաղաքագետի ու գերապատիւ մաքրագործաւոր յափշտակողների ու անհետ կորչել այդ պատճառով մի քանի տարում... Մեր կարծիքով ուզակի յանցանք է, մեծ ու անհերքելի յանցանք Զարեհի պէս լայ- նածաւալ հարուստ կառուածը յանձնել լիազոր իրաւունքներով օժտված մի մարդու, առանց որ և է կօնորդի, առանց մասնագէտ մարդկանց վերահսկողութեան, առանց կանոնաւոր կառա- վարութեան: Եթէ էլ միմիայն լըջօրն չը մտածէ այդ կառուածի ապագայի մասին ու անյապաղ չը ձեռնարկէ նրա պահպանութեան համար խելացի միջոցների, գրանցել նա առ- նուագը կէս միլիոնաչափ մի գումար նետած կը լինի Շաւաթը գետի յորդանոս ալիքները, որի ակունքներն ու վերի հոսանքի ալ ու ձախ ա- փերը դեռ եւս զարգացում են մնում Գարդ- մանաց աշխարհի (այժման Զարեհի) փառահեղ կուսական անտաններով...

Ստ. Տէր-Աւետիքեան

P. S. Յօդուածս բոլորովին պատրաստ էր խմբագրութեան ուղարկելու համար, երբ ստա-

ԲԱՆԱԿԱՆ ՏԵՍՈՒՆԻՆ

ԿԱՐՈՒԹՅՈՒՆ ՀԱՅԵՐԻ ՀՈՐԵԻՐՈՐ ՎԱՐՁՈՒԹԻՒՆԸ
ՌՈՒՍԱՍՏԱՆՈՒՄ

Ինչպէս արդէն հաղորդեց «Մշակը», Կովկասի կաթօլիկ հայերի հոգևոր վարչութեան հարցը, որ երկար ժամանակից է վեր քառասական գրու- թեան մէջն էր, վերջապէս մօտ է կարգադր- վելու: Բայց նախ քան այս նոր կարգադրու- թեան մասին խօսելը, հարկաւոր ենք համա- րում համառօտ մի հայեացք գրել այն հարցի անցելիք և մինչև հիմա առած կերպարանա- փոխութիւնների վրա:

Ռուսաստանում կաթօլիկ հայեր ապրում էին դեռ եւս Վրաստանի միջոցաւից առաջ, հետեւ- պէս հարկ էր դրացիվել վաղուց յատուկ կա- նօններ սահմանել նրանց հոգևոր գործերի մա- սին: Այս ուղղութեամբ ռուսաց կառավարու- թեան առաջին կարգադրութիւնը եղել է XVIII դարի երկրորդ կէսին: Այս միջոցին ռուսա- հպատակ հայ-կաթօլիկները ենթարկված էին Մօզիլէվսկի կաթօլիկ եպիսկոպոսի իրաւասու- թեան: 1784 փետրվարի 23-ին, եղած մի կայ- սերական ուկազ հրամայում էր յիշեալ եպիս- կոպոսին հոգևոր զորոց հաստատել յատկա- պէս կաթօլիկ հայերի համար, իսկ մինչև այն

եկեղեցական կարգի համար պատրաստվող պատանիները պէտք է գնային Լիօվ (Աւստ- րիայում) այնտեղի կաթօլիկների կոլլեգիայում սովորելու: Ինչպէս յայտնի է, Լիօվ (կամ Լէմ- բերգ) կենտրոնն է աւստրիական կաթօլիկ հայերի, որոնք ինչպէս այն ժամանակ, այնպէս և հիմա ունեն անստեղ իրանց եպիսկոպոսա- կան աթոռ և փառաւոր եկեղեցի, որ քաղաքի մայր եկեղեցին է:

Երբ 1801-ին Վրաստանը միացաւ, նորն ժա- մանակի ռուս հրամանատարները տեղեկագ- րում էին Պետերբուրգ թէ Վրաստանում այդ միջոցին ապրում էին մօտ 200 տուն հայ կաթօլիկ (վրացի-կաթօլիկ մասին խօսք չեն անում) յատկապէս Թիֆլիսում 80 տուն, Գո- րիում և չրջակայքում 37, կարաքիլիսում 32 և Գուլիստիում 48 տուն և կառավարութիւնը զրանց էլ միացրեց հիւսիսային Կովկասում և Կրիմում գտնվողների հետ և կազմեց մի ընդ- հանուր հայ-կաթօլիկաց թիւ, 1806-ին: 1810-ի մի նոր կայսերական ուկազ պատուի- րում էր այս թիւի առաջնորդին՝ 1) կառավա- րել Ռուսաստանում գտնվող բոլոր հայաձէս կաթօլիկ եկեղեցիները՝ աթոռանիստ քաղաք ունենալով Մօզիլէվսկը և 2) հիմնել հայ-կա- թօլիկների համար յատուկ սեմինարիա: Այս մի- ջոցով կառավարութիւնը նպատակ ունէր ար- գելել Լէմբերգ գնալու: 1822-ին վախճանվեց վերջին թեմական. առաջնորդը հայ-կաթօլիկ եպիսկոպոս Վարդէրեսովն է և այնուհետև նորից հոգևոր վարչութեան եղանակը փոխվեց:—Նոր

Թիֆլիսի լատին միաբնակների և հայ-կաթօ- լիկ վարդապետների մէջ անընդհատ վէճեր էին տեղի ունենում և հայ-կաթօլիկներն իրանց գանգաւորներն ուղղում էին Կ. Պօլսո, նախ լա- տին նախարակին և ապա երբ 1830-ին յատուկ հայ-կաթօլիկների համար արքեպիսկոպոսական աթոռ հաստատվեց,—այն ժամանակ այս վե- րջինին:

Վրացախօս և հայախօս հայ-կաթօլիկների մէջ վէճը սկսվել էր և այս պարագան աւելի էր խճճում գործը: Լատին արքեպիսկոպ և հայ- կաթօլիկ վարդապետները չէին կարողանում հայտ ապրել: զուտ եկեղեցական խնդրից ա- ւելի՝ ազգայնութեան և լեզուի հարցն էր մէջ- տեղ դրված: Այս վէճը տեղի ունէր գլխաւո- րաբար Ախալցխայում: Ախալցխան, որ թիւրք իշխանութեան տակ եղած ժամանակ առանձին հոգևոր կառավարութիւն ունէր, որին են- թարկված էր նաև մերձակայ Արթիկի վիճա- կը, դեռ եւս XVIII դարում կառավարվում էր հայ-կաթօլիկ ժեմաւորներով, որոնց մէջ ե- ղել են նաև եպիսկոպոսներ:

1847-ին հրատարակվեց հայ-կաթօլիկների վերաբերեալ օրէնքը, որի համաձայն հոգևոր վերին վարչութիւնն անցնում էր Տիբրասպո- լեան լատին եպիսկոպոսին, որ նստում էր Մարաշում: Այս իշխանութիւնը օրէնքի ի- մասով համաձայն, ժամանակաւորապէս էր միայն յանձնվում Մարաշովի եպիսկոպոսին, բայց ահա կէս դարուց ի վեր է, որ տեւում է այս ժամանակաւոր վիճակը:—Այդ թականից

ցայ «Մշակի» № 102 ու կարգացի վաճառքի վարչության մոտ զործերը մերկայանալու Գեղարքայից գրած թղթակցությունը. հաւատարմութեան թղթակցից պ. Մանասեանին ու գովումը ներկայացնող զործերի վրա ու պոկել զիմակը այն մարդու երեսից, որը այնպէս ճարպիկ կերպով իրան զաղափարի մարդ ձևացրեց ինձ մօտ ու այդպիսով արամադրեց ինձ իր օգտին:

ՆԱՄԱԿ ԲԱՍՏԱՆՆԻՑ

Մայիսի 24-ին Նրէկ Բալախանիի ուսուցիչ Բարեգործական ընկերութեան զանազան տեղի ունեցաւ նաւթ-թարգիւնաբերողներ խորհրդի կողմից ձեռնարկած՝ 1902/1903 թուականի սեզօնի վերջին ժողովրդական հանրամատչելի ներկայացուցիչ Այս անգամ սիրողները խաղում էին «Ջոկի» փոխադրեց զոնձ կօմպիւտին, մասնակցութեամբ զերաւսան պ. Աւելիանի: Սիրողներէր մասնակցում էին տիկին Սարեան, պ.պ. Սարեան, բժիշկ Մանիկոնեան, ինժեներ Սիգա-նեան, Գրիգորեան, Զիլինկարեան, Մելիք-Փօխիւան և ուրիշները: Դերասան Աւելիանը խաղում էր Բօլշաօվի դերը, որը և տարւա-հրաշխի վրա չէին և սիրողները, թէև եր-բեմն-երբեմն կողում էին Հասարակութիւնը շատ գոհ մնաց ներկայացուցիչի և բեմ հրաւի-րեց իր աղմկալից ծափահարութիւններով պ. Աւելիանին:

Բայց մի բան, որ անտանելի է դառնում, այն է, որ դաշինքի փոքրութեան և անյարմար-րութեան (վերնախնայի բացակայութեան) պատճառով, հասարակութիւնը, մասնաւորապէս ներկայացնողները տօթից ու շփոթից չէին կա-րողանում համբերել. դեռ հասարակութիւնը կարողանում էր անտարակներին մի քիչ շունչ քաշել դրսում. բայց խեղճ դերակատարները դրանից էլ զուրկ էին ու դատաւարութեան էին քրտինքի մէջ լողալու: Սօսք չը կայ, որ դա-նիճք ծայրէ ի ծայր լինէր էր, և դեռ ժողովրդի մի մեծ բաղմութիւն ստիպւած էր վերադառ-նալ, տեղ չը լինելու պատճառով:

Այս սեզօնում տեղի են ունեցել մօտ քսան ներկայացումներ, բոլորն էլ հանրամատչելի գնքով, այն է 50 կօպէկից մինչև 7 կօպէկ: Ի թիւս վերոյիշեալ ներկայացումների, բարե-կենդաններին երեք ներկայացում տուեց քաղաքի գերաստանական խմբի մի մասը, մաս-նաժողովի միջնորդութեամբ ու ջանքերով, կրկնով բաւական ներգոյններն ու նիւթական զրկանքներն ու սիրողների ու յարգելի դերա-սանների ժողովրդին պատճառած էսթէտիքա-կան բաւականութիւնը երկէ պատկեր պ. Աւելիանի խաղով, որը երկու կը մնայ Բա-լախանի մոտացված հասարակութեան երե-ւակայութեան մէջ: Բալախանում ներկայա-ցումներին յաճախում են մեծ մասամբ ար-հեստաւորներ, արհեստաւորի աշակերտներ, բանուորներն ու միջին դասակարգից թէ կա-նաչք և թէ աղամարդիկ: Եթէ այս ամառ գլուխ գայ նաւթարդիւնաբերողների խորհրդի ծրա-գրած թափօնական շինութիւնը, այն ժամա-

նակ միայն կարող կը լինի բաւականութեան համար Բալախանիի թափօնաւոր ամբարը, որովհետև այժմ հազիւ 1/10 մասն է կարողա-նում յաճախել ներկայացումներին, տեղի սղու-թեան պատճառով:

Յ. Գեորգեան

ՆԵՐՔԻՆ ԼՈՒՐԵՆ

Մեզ հաղորդում են, որ Քիֆիսի Հայոց Բարեգործական ընկերութեան գրասենեակում մայիսի 27-ին կայացած աճուրդում Պուշա-դեանի կտակած քարվանսարան կապալով շա-հագործելու—ամենաբարձր գինը առաջարկեց պ. Գեորգ Զիլինկարեան—տարեկան 1705 ր.: Վարդութիւնը կապալը հաստատեց այդ պարտ-նի վրա Մինչև այժմ քարվանսարան առկա էր տարեկան 600 րուբլի:

Մեզ ուղարկված է էփանագին և ձրի ճաշա-րանների ու թէյարանների Քիֆիսի ընկերու-թեան տարեկան հաշիւը՝ 1902 թուականի ապ-րիլ ամսից մինչև 1903 թուականի ապրիլի-ինչպէս երևում է այդ հաշիւի՝ ընկերութիւնը իր գործունէութեան տուրքին տարվա ընթաց-քում ունեցել է 196 անդամ: Մուտք եղել է ընդամենը—19,911 րուբլի 46 կօպէկ, ծախս—12,096 րուբլի 58 կօպէկ: Տարվա ընթացքում ընկերութիւնը իւրաքանչիւր օր Քիֆիսի քա-ւոր ընտանիքներին մատակարարել է ձրիարար 230 ձաշ և 35 ձաշ 7 և 3 կօպէկի վճարով: Ընդամենը պատրաստված և բաժանված է 82,690 ձրի և 11,001 էփանագին ձաշ: Ընկե-րութեան ընտանիքներն, որ ձրիարար տրված է նրան ներսիսեան հոգեւոր դպրոցի վարչու-թեան կողմից, ամեն օր ձաշում էին 35 հոգի, միւսներին ձաշն ուղարկվում էր տունը ձաշը բաղկացած էր մի աման տաք արգանակից 11/2 ֆունտ մտով իւրաքանչիւր բաժնի մէջ և 1 ֆունտ հացից: Միւսներն և Ձատկի տօներին ընկերութիւնը չքաւորների համար կազմել է թափօնաման սեղան, իսկ յունվարի 6-ին երե-կանների համար սաղքել է տօնածառ, որի ժամանակ, բացի զանազան քաղցրեղէններից, բաժանվել են նաև հաղուստեղէններ:

Նրբաբարձի, մայիսի 27-ին, ժամի 2-ին կէսօրից յետոյ, Քիֆիսում բարձրացաւ վա-ղուց չը տեսնված ուժեղ քամի, որ հետզհետէ օստականալով հասաւ փոթորիկի անոտանին և բաւականաչափ ձիւսներ պատճառեց: Փոթո-րիկը կտրատեց ծառերի ճիւղերը, տեղ-տեղ արմատախիլ արեց փողոցների հաստաբուն ծառերը, պոկեց խանութների ցուցանակները և մի քանի տեղերում նաև կտրեցին թիթեղ-ները: Մի ժամի չափ տեղիւց յետոյ փոթո-րիկը հանդարտվեց:

«Правит. Вѣстникъ» լրագիրը հաղորդում է, որ երկրագործութեան և պետական կա-րուածների միջնորդութեան կողմից անցաւ վար-չութեան մէջ ծառայող Դ. Միխայիլով նշանակ-վում է ուսուցիչ և եւրօպական լեզուներին

վրդական ընտրողական իրաւունքի դէմ՝ ուղ-ղակի ինքը նշանակեց ռուսներ կառավարու-թեան անդամներին ժողովուրդը բողոքեց և զանգատեց զոր դէմ: Գործը հասնում է կա-ռավարութեան և կողմից անցաւ փոխարքայի վարչութիւնը միջամտելով կարգադրում է, որ 3 անդամներ էլ ընտրութիւնը յանձնվի հայ-կաթօլիկ հասարակութեան Սերաբ Վեճերից և ընտրութիւններից յետոյ վերջապէս 1872-ին տեղի ունեցաւ Ախալքալաքում նոր ընտրու-թիւն ժողովրդական քուէներով. բայց այնու-հետև նոր կանոնաւոր ընտրութիւն չէ կա-տարվել. եկեղեցական իշխանութեան գործերը ընթանում են կողմիկաղ, եկեղեցիներն և դպրոցները գործերը մնում են թերի, խառն ի-լուսնու, երեսի վրա ձգված և միւս կողմից էլ տգէտ հոգևորականներ թիւն աւելանում է, որոնք յաճախակի զանգատներ անիթ են լի-նում: Այս կազմաւորված և անկանոն վիճակի նորիւ լատինականութեան հակվողներ թիւը՝ մասնաւորապէս հասարակութեան երիտասարդ մա-սի մէջ, գնալով աճում է և այս պարագան էլ նոր հակառակութիւն յարուցանում արանց և հայ ծէսին հաւատարիմ մնացողների մէջ:

1878-ին Կովկասին կցվում են Բաթումի և Գարսի նահանգները, որով մօտ 10,000 հոգի են աւելանում է հայ-կաթօլիկների թիւի վրա: այդ թուականից սկսվում է մեզ հետաքրքրող այս հարցի նորագոյն չըլանը—Յիշեալ նա-հանգները կազմում էին Արթիկի թիւ, որ ունէր իր յատուկ հայ-կաթօլիկ եպիսկոպոս:

Գնալով կովկասեան ցեղաբնական կօմիտե-տում:

Կառավարութիւնը թոյլ է տուել մասնաւոր ձեռնարկողներին բանալ Նովոօբուխովի և Սու-խոմսի մէջ աւտօմօբիլի երթեկութիւն: Զեռ-նաբերողները մտադիր են հիմնել մի ընկերու-թիւն 6 միլիօն րուբլու դրամագլխով և կա-նօնաւոր երթեկութիւն հաստատել յիշված երկու քաղաքների մէջ տեղափոխելով ճանա-պարհորդներին և նրանց ծանրոքները վազօն-աւտօմօբիլներում՝ առանց ըէլեւր սարքելու:

Լրագիրները հաղորդում են, որ իտալացի աշխարհահռչակ դերասան Թօմազօ Սալվինի վերջնականապէս հրաժարվել է բեմից և այլ-եւ չէ մասնակցելու ոչ մի ներկայացման:

ՀԱՄԱԶԻՄՈՒՆ գիւղից մեզ գրում են. «Ներկայ ամսիս 23-ին, ճաշից յետոյ, Նորին վեհափառութիւն ամենայն հայոց Կաթողիկոսը մի երկու վարդապետների և արեղանների ու-ղեկութեամբ, Հաղարծնի վանքից վերադառնա-լիս, բարեխանց գիշերել մեր գիւղում: Վեհա-փառին դիմաւորելու գնացել էին քանանները և գիւղացիներից շատերը: Միւս առաւօտ ժա-մի 6-ին վեհափառը այցելեց եկեղեցին, որի ճանապարհի վրա կանգնած էին տեղական դպրոցի աշակերտներին և աշակերտները իրանց ուսուցիչների հետ միասին: Իւրաքան-չիւր աշակերտ ունէր իր ձեռքին մի փունջ ծա-ղիկ: Վեհափառը եկեղեցում մնաց տաս րօպէ և ժողովրդին մի երկու խրատական խօսք ա-սելուց յետոյ—բաւական չէ եկեղեցու ար-տաքինի վրա ուշք դարձնել, եկեղեցին թէ-կուզ ուղիով պատէք, դարձեալ նշանակութիւն չի ունենայ, եթէ դուք ձեր ներքինի վրա ու-շք դարձնէք, կենդանի եկեղեցին դուք էք, սիրեցէք միմեանց, ուղեւորեց Մեծ-Լաւրաքի խառն Նորին Օծութիւնը Ալեքսանդր-բօպօրի վրայով կանցնէ Էջմիածին:

ՇԱՀՆԱՋԱՐ գիւղից մեզ գրում են. «Տիրա-սպօրի հռօմէական կաթօլիկների վիճակաւոր եպիսկոպոս արքան Փօն Էդուարդ Բօսպ, Եր-բի 17-ին հասնելով Լօռի, չորս օր մնաց Շահնաջար գիւղում աւագ քահանայ Ա. Սար-գիս վ. Եղաճեանի տանը: Եկեղեցում լատի-ներէն ձայնաւոր պատարագ մատուցանելով և պապի օրհնութեան կօնգալը կարգաւ տալով լատիններէն և հայերէն լեզուներով, յորդորեց ժողովրդին, որ խոստովանեն ու հաղորդվեն, որպէս զի ներողութեան արժանի լինեն: Զոր-օրվայ մէջ ինքն անձամբ հաղար հոգի հաղոր-դեց. իր հետև ունէր երեք քահանայ ժողո-վրդեան քարոզիչը և խոստովանեցիկը: Հա-մար, այն է վեհափառ Միխայիլեան Ն. Հա-մաղապով վ. Սափաբեան, Վէրինայի Միխայի-լեան Ն. Էմմանուէլ վ. Մանուկեան և Տօն Տաթևանի Իսաքեան: Շահնաջարից յետոյ Փօն-Բօսպ այցելեց Մեծ-Լաւրաքի խառ, Փքըր-Լա-րաքի խառ, Շիշթափա և Սարչապետ գիւղերը: Այսպիսով իր հովուական այցելութիւնը վեր-ջացնելուց յետոյ վերադարձաւ կաթօլիկ Չան-

Արթիկի քաղաքում 1859-ից հաստատված էր թեմական եպիսկոպոսական աթոռ, որ ան-ընդհատ ունեցել է իր եպիսկոպոսները: Վեր-ջին պատերազմ ժամանակ, թեմական եպի-սկոպոսը Գեղ. Յալաճեան՝ հիւանդ պառկած էր Գ. Պօլսում և այդ պատճառով տուել էր իր հրաժարականը: Ուստի 1877-ին, Գ. Պօլսի հայ-կաթօլիկ պատրիարքի կարգադրութեամբ, մերձակից Տրապիզոնի թեմից մի վարդապետ էր ուղարկվել Արթիկի նոր եպիսկոպոսի ընտ-րութեան ձեռնարկելու: Թեմի հոգևորական և ժողովրդական ընտրողների քուէները միա-ցան Արթիկի մայր եկեղեցու մեծաւոր Ձա-քարեան վարդապետի անձի վրա, որի ընտ-րութիւնը վաւերացվելով Գ. Պօլսի հայ-կաթօ-լիկների միջոցի կողմից, ներկայացվեց Հոսի Աթոռի հաստատութեան, որ անմիջապէս տե-ղի ունեցաւ:

Եթէ Արթիկի շարունակէր մնալ Թիւրքիայի մաս, Ձաքարեան վարդապետ պէտք է գնար Գ. Պօլսի և այնտեղ եպիսկոպոսական օծունի ընդունէր հայ-կաթօլիկաց պատրիարք-կաթօ-լիկներից, ինչպէս այդ լինում է Թիւրքիայի թեմերում: Բայց տիրող պարագաները թոյլ չէին տալ այդպիսի մի ճանապարհորդութիւն և անհրաժեշտ էր պարագաներին յարմար բա-նաւ երթնելու: Գալիցիայից ստացած յատուկ իշխանու-թեամբ Էրզրումի հայ-կաթօլիկների թեմա-կան առաջնորդ Մելքիսեդեկեան եպիսկոպոս 1878-ին եկաւ Արթիկի և մի քանի վարդա-

տառի կայարանը, որտեղից երկաթուղով ու-ղեւորվեց Ալեքսանդրօպօլ: Լօռու հայ-կաթօլիկ ժողովուրդը մեծ յարգ ու պատիւ մատուցեց իր վիճակաւոր եպիսկոպոսին: 30—40 ձիա-ւորներ շարունակ ուղեկցում էին նրան: Սա-րատովի ոչ մի եպիսկոպոս տակաւին չէր այ-ցելած Կովկասը:

ԱՐՏԱՔԻՆ ՏԵՍՈՒԹԻՒՆ

ՆԱՄԱԿ ՊԱՐՍԿԱՍԱՆՆԻՑ

Քէհրան, մայիսի 20-ին Այվատեան արքայան արդէն երկու շաբաթ է որ հեռացաւ Քէհրանէն, ուր հազիւ մէկ երկու տարի յետոյ կը վերադառնայ, որովհետև Պարսկա-Հնդկաստանի առաջնորդը՝ հովուական պաշտօնով՝ թեմական և եկեղեցական կարգ մը խնդիրներու կարգադրութեան համար մտադիր է Հնդկաստան այցելել:

Հոգաբարձուներէն ունի հրաժարած և ու-րիշներ քաղաքէն հեռացած ըլլալով՝ սրբազանը մեկնելէ առաջ ձեռնարկեց հոգաբարձական ընտրութեան: Ընտրելիներու երկպառակի ցանկի մը հետ, Քէհրանի բոլոր ընտրողներուն ու-ղարկվեցան առաջնորդական դրոշմով կնքված քուէտոմսեր: Բայց չորս հարիւր հոգի վրա, հազիւ 200-ը մասնակցեցան:

Գուէներու քաղաքական առաւելութեամբ ընտրվեցան իշխան վահրամ Տատեան, Մար-տիրոս խան Դաւիթխանեան, Ալեքսան խան Թունեան, Աւետիս խան Դարաբէգեան, Մեսրոբ խան Մեսրոբեան, Աղաէի Ներսիսեան, Ալ-բեա Յովսէփեան, Իսկ հոգաբարձական անձնափոխանորդ ընտրվեցան՝ պ.պ. Գոկտօր Միսա Բաղի, Յարութիւն Մարտիրոսեան, Վահան Մեսրոբեան, Թևոս Բաղդասեան և Ար-շակ Մ. Պետրոսեան:

Ընտրվողները Քէհրանի նիւթական թէ բու-րոյական աչքի ընկնող ուժերը կը կազմեն Նւ այս պատճառով իսկ իրենց վրա դրածոյ յոյ-սերն ու պարտականութիւնները մեծ են: Իրենց գործունէութիւնը դառնում համար տակաւին շատ կանուխ է, բայց կը խոստանան, անկեղ-ծօրէն ու առանց վերապահութեան, ներկայաց-նել ձեռ իրենց ապագայ գործունէութեան հաշուէկիւրը:

Այդ գործունէութիւնը տարակուս չը կայ, պէտք է ըլլայ անխնայ ու յարատե որովհետև, ինչպէս յաճախ անիթ ունեցած եմ կրկնելու. Քէհրանի հայութիւնը անհրաժեշտ է զինը բա-րոյական և իմացական որոշ բարձրութեան վրա, որպէս զի ան կարողանայ կատարել իրեն մայրաքաղաքից, դէպի գաւառներն ու անօգնական գիւղերը ունեցած պարտականու-թիւնները: Քէհրանցի հայուն անտեսական, ինչ-պէս և իմացական դիմքը, վճռական աղեղնու-թիւն կարող է գործել ամբողջ պարսկահայերու բաղդին վրա: Սաւալի է բաւ թէ այս պարզ ճշմարտութիւնը բաւական չէ հասկցված ոչ պարսկապետներ և ոչ ալ արտասահմանի հա-յութեան կողմէ: Որովհետև ոչ առաջինները և ոչ ալ վերջինները ջանացած են Քէհրանի մէջ կազմակերպել կրթական գործը, մայրաքաղա-

պետների առնչութեանցութեամբ, Ձաքարեան վարդապետին եպիսկոպոս օծել: Այնուհետև 2 եպիսկոպոսները Բաթումում ներկայացան նա-հանգապետ գնեղալ Կօմարովին Ապա՝ Ձա-քարեան եպիսկոպոս ներկայացաւ Փոխար-քայ Մեծ Իշխան Միխայիլ Նիկոլայեւիչին երկու անգամ (Բաթումում և Արգանաում): 1880-ին Փոխարքայի առաջարկութեամբ Ձա-քարեան եկաւ Քիֆիս, ուր լու ընդունեց թէ ինքը պիտի նշանակվի առաջնորդ բովան-դակ Կովկասի կաթօլիկ հայերի վրա—Սալաֆն փոխարքայութեան բարձունով և Մեծ Իշխանի հեռանալով, կառավարութեան հայեցակէտն այս հարցի մասին բոլորովին փոխվեց, որով-հետև 1886-ին մի նոր կարգադրութիւն դուրս եկաւ, որի համաձայն Բաթումի և Կարսի նա-հանգները կամ Արթիկի թեմն էլ ենթարկ-վում էին Ախալքալաքի ռուսներ կառավարու-թեան: Եւ բոլորը միասին դրվում էին Սարա-տովի լատին եպիսկոպոսի իրաւասութեան ներքե: Իսկ Ձաքարեան եպիսկոպոսին առա-ջարկվում էր հեռանալ Կովկասից և ապրել Օ-դեսայում կամ մի ուրիշ քաղաքում, իր ընտ-րութեամբ և որոշ տարեկան թոշակով: Այն միջոցին Ձաքարեան եպիսկոպոս տառապում էր ծանր հիւանդութեամբ և վախճանվեց: Ար-թիկում: Նա նրա մօտ էի իր վերջին վայր-կեանքներին: Ձաքարեանի մահուամբ Արթիկի թեմը կորցրեց իր վերջին եպիսկոպոսին: 1886-ի պետական կարգադրութիւնը գոր-

Электротипография Груз. Изд. Т-ва, В.Вавиловская ул.